

քով իրական զոհ մըն էր. ուրեմն Ասորիներուն եւ Յօյներուն այս մասին Հայոց գեմը բրած ամբաստանութիւնները գէթ մասամբ մը իրականքէն: Այս անսուծիւնը մտադրութեան շատ արժանի կէտ մըն է թէ՛ եկեղեցապատմական եւ թէ՛ կրօնապատմական անսակէտէ:

Գիտաւորութիւն չունինք «Ճաշեր եւ խնջոյք»-ի դարակազմիկ նշանակութեան տալու. սակայն անուրանալի իրողութիւն է թէ Հացունի տանեակ տարիներէ ի վեր այնպիսի նիւթերով կը զբաղի, որոնք նոյն կը մանեն մեր պատմաքննութեան մէջ, եւ ահա հոս եւ որպէս Հացունի գործերուն նշանակութիւնը: Չունինք տակաւին ազգային քննական պատմութիւն մը. վստե զի մեր ազգային անշուշտ քննական հետեւած է հնութեան անշուշտ խաւերու տակ: Այն դարերուն, որոնց մէջ անհատականութիւնը գրեթէ կը կորսուէր ընդհանրականութեան մէջ, եւ անոր համար ալ ազգի մը պատմութիւն ըսելով պարզապէս ազգին պաշտօնական մարմնոյն պատմութիւնը կը հասկցուէր, փարպեցի մը, Յովհ. Պատմագիր մը եւ նոյն իսկ մշակեան մը կրնային իրենց իրեանց տալ ըսելու թէ «Հայոց պատմութիւն գրած ենք, Բայց այսօր հայ պատմագրին այդ ներքալ չէ. հայ պատմագիրը գեղեցիկ է, որ թագաւորի մը կամ իշխանի մը անձնականագրութիւնէն եւ արտաքին քաղաքականութեան յաղորդութիւնէն կամ անյալորդութիւնէն աւելի հետաքրքրուի պատմական այն փակտորներով, որոնք ոչ միայն ծնած են ազգը, այլ եւ սնուցած, զարգացուցած եւ կազմակերպած են: Արծ, սովորութիւններ, առասպելներ, հարսանիք, ամենախմբութիւններ, ճաշկերոյթներ, վաճառականութիւն, մշակութիւն, անասնաբուծութիւն, գեղարուեստ եւ կամ՝ ինչ աղբիւր կար հասարակ ժողովրդեան եւ թագաւորին կամ նախարարին միջեւ, ինչ իւրաքանչիւր նահանգներու, առեւ կնոջ, ծնողաց եւ որդւոց, ժողովրդեան եւ կղերին միջեւ. հարցեր, որոնք ծանօթութիւնը մեր ազգին գոյութեան եւ նկարագրին, առաւելութեանց եւ բնէ յատկութեանց մասին ճշգրտօրէն դատաստան մը ընելու համար *conditio, sine qua non*:

Հացունի, որ այս հարցերուն ամենակարեւորներէն մէկը իրեն նիւթ բրած է մեր դրուստիքներուն եւ շնորհակալութիւններուն միայն արժանի է: Այս մարմնը յարգ. վարդապետին յաղորդութիւն նաեւ իւր ուրիշ ձեռնարկներուն մէջ: Միայն ներուի մեզի հոս փոքրիկ — գիտողութիւն մը ընել: Կընդունինք, որ մեր

նախարարներուն ճաշերու ու ընթերցներու վրայէն անբարոյականութեան աղուր բոլորովին կարելի չէ սրբել, բայց սակից եզրակացնել թէ մեր ազգին պատմական դժբախտութիւններուն բուն իսկ պատճառն է նախարարներուն անբարոյականութիւնը (236—274). ճիշտ չէ մեր կարծեք. անբարոյականութիւնը բոլոր պետութիւններուն կործանման մէջ մեծ մաս ունեցած է, սակայն ամենուն ալ կործանման գլխաւոր պատճառը չի կրնար նկատուիլ: Այն անբարոյականութիւնը եւ ոչ ալ ազգային անմիաբանութիւնը, (որուն մասին շատ սիրով կը խօսի հայ մամուլը, որպէս այն թէ նախանշուի յատկութիւն մ'ըջար), եղած են այն պատճառները, որոնք մեր ազգը պատմական շատ վատ փուլերէ անցուցած եւ այժմ ալ դատապարտած են այնպիսի վիճակի մը, որմէ դուրս ելլելու համար, արտակարգի ուժերու պէտք կայ: Ուրիշ են պատճառները, որոնց մասին սակայն ուրիշ առթիւ:

Ճ. Ա. ՄԱՏԻՆԵԱՆ

ՕՋՆՆՆՆ Գ. Հայպատմութիւն: Մարտի, 1912: 80, էջ 7+300: Գրքին 7 դրէ:

Իրաւունք ունի Գե. Հեղինակին պարծենալու թէ իւր այս աշխատանքութիւնը հայ մատենագրութեան համար բոլորովին նոր երախայրիք է: Գրքի մէջ ոչ ոք Հայոց պատմութեան թիւը սկզբէն միջեւ ներկան այսպէս համառօտ բայց մանրամասնաբար կրցած է մանել:

Այս երկը սակայն ոչ դասագիրք է եւ ոչ ալ քննական եւ գիտական գրութեան նկարագիր ունի. ուստի եւ ոչ հայ մանկաւոյն համար է եւ ոչ ալ հայ բանասէրին համար. մենք այն կողմանէ միայն կրնանք զայն գնահատել որ, ազգասիրական ժողովրդեան շատ յարմար գրութեան է:

Բայց չենք կրնար Հեղինակին հետապնդած երկու շատ միակողմանի եւ սխալ ըմբռնումները լռելով անցնիլ. նախ թէ եւրոպացի քննադատներն եւ անոնց հետեւողները չեն գնահատեր Մովսէս Խորենացւոյ պատմութիւնն այն անսակէտէ թէ՛ դիցազնութեան եւն. ազգային հին բեկորներ հացուցած է մեզի. քննադատութեան ոգին շատ հեռու է այսպիսի ձախող կարծիք յայտնելէ: Երկրորդ՝ Հեղինակը շատ ստեղծարարական լինելով իր լուրջ կամուրջի վրէժներէն, ազգային ինչպէս Պարոնին, նոյնպէս հասարակութեան մտադրութեանը կը յանձնենք որ հայ գաղութներն ունեւարդող պատճառը ոչ թէ կարեւ-

դիկէ կրօնքին այլ ազգութեանց սեպհական յատկութիւնն ե. լեհհայայ եւ Հունգարայայ գաղթականութիւնները ոչ թէ կաթողիկէն, այլ լեհհայ, Մառառը կը ձուլէ իւր մէջը. Բնապէս նաեւ Ռուսմանայայ եւ Հնդկահայ գաղութը՝ Ռուսմանացին եւ Հնդկաստանի անգղիական կառավարութիւնը: Այս դժբախտ վիճակի պիտի հասնին նաեւ Ամերիկայի, Պարսկաստանի եւ Ափրիկէի գաղթականութիւնները, թէեւ անոնք Հայ-Կաթողիկէ չեն:

Ար բաղձանք, որ երկրորդ ապագրութեան առթիւ փոփոխուած գտնենք այս մուլ գծերը:

Հ. Վ. ՔՈՒՆԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՅԵՐ

ԱՅԻՆԻՍԻՅ

Դարձեալ «պաղեցուցանէ», — Հ. Վ. 1913, էջ 188, Հ. Ա. Վարդանեան կը փորձեր Ոսկ. Մատթ. Գ. էջ 10 «Եւ զի մի կարի ահն զոնցոցանէ, եւն նախադասութիւնն ուղղել». . . զոնցոցանէ, համաձայն Միխիթ. Մատենադարանի Թ. 2 ձեռագրին: Կարելի չէ՞ արդեօք ինդրական բառն ուղղել եւ կարգաւ զոնցոցանէ: Հ. Ե. Չազըճեան՝ «Նոր բառարան հայերէն տառերէն», էջ 357 յիշելով զոնցոցանէ բայը կ'առաքէ ի բառն զոնցոցանէ (մէկը սաստիկ վախճընել): Չազըճեանի այս տեղին թերեւս լուսաւորէր զՀ. Վարդանեան: Եւ արդէն զոնցոցանէ յաճախ գործածուած ալ է գասական մատենագրութեան մէջ (համ. Ոսկ. Մատթ. 503 «Գնարդ ոչ էին բաւական զոնցոցանէն այնպիսի արհաւիրք»: Գարձեալ Ոսկ. Եւ. 80, 101): Դմանակէս ասոր կից գործածական էր զոնի, զոնի (համ. ի մէջ այլոց Ոսկ. Պաւլ. Ա. 770, Ա. Մակար. Զ. 10, Ոսկ. Եւ. 172 եւն): Ի եւ Պ. Գրեբու յաճախակի փոփոխութիւնք ծածկ ին. զ. օր. վառնան, վառնան (Փ. Բուլ. 11, 12, 72 եւն հրու. Պատմ. Ա. Եւ. 101): Այնպիսով եւ նմանիք: Յամենայն գէպս զոնցոցանէ իւր մէջ ուղիւ չի կրնար նկատուիլ, կը միայ միայն ընտրութիւն ընել զոնցոցանէ եւ զոնցոցանէ բառերու մէջ, առաջինը իրեն յենարան ունի մեր Թ. 2 ձեռագիրը, իսկ երկրորդը առ այժմ միայն արտաքին մեկնութիւն մը:

Հ. Վ. ՔՈՒՆԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՅՈՒՆԱՆԻ ԵՐԵՐԱՊԵՐԱՆԻ ՀՈՒՆԱՆԻ ՀՐԵՆՑԱՆԻՍԻՅԱՆ 1896—1910

(Հ. Վ. ՔՈՒՆԱՆՈՒԹԵԱՆ)

1477. Marquart Dr. J. — Ostenropische und ostasiatische Streifzüge. Ethnologische und historisch-topographische Studien zur Geschichte des 9. und 10. Jahrhunderts (ca. 840—940). Leipzig, Dietrich'sche Buchhandl., 1903. 8°, p. 567.

[Բալթ. Deutsche Litatz. 25 (1904), Nr. 34. Sp. 2104—8 (Martin Hartmann). — LC. 55 (1904), Nr. 40, Sp. 1225 (Anonymus). — Մատենադարանի մէջ «Վրական Բազմաոճեաց ծագումը», «Հանդ. Ամս. 1912, էջ 333—340, 519—531, 712—730. 1913, էջ 160—7, 210—221, 291—293, 463—475 (Հ. Վ. Չազըճեան):

1478. — Untersuchungen zur Geschichte von Eran: Philologus 55 (1897), p. 213—44. Sonderabdr. Göttingen, Dietrich, 1897. 8°, p. VI, 72. M. 180.

[p. 213—227, 243—244. Zur Kritik des Faustus von Byzanz. — p. 227—235. Hazarabed. — Հայ Թարգմ. «Հանդ. Ամս. 1897, էջ 5—9, 183—86. 1898 էջ 316—20: — Բալթ. «Հանդ. Ամս. 1896, էջ 346—7 (Հ. Վ. Ք. — B. phil. Ws. 1897, p. 1172—4 (F. Justi).

1479. — Heft II. Leipzig, Dietrich'sche Verlagsbuchhandlung, 1905. 8°, p. VII, 258. M. 10.—. Sonderabdruck aus dem „Philologus“-Supplementband 10, Heft 1.

[Բալթ. Rev. cr. 1906, I, p. 24 f. (G. Maspero). — IL. 1906, p. 1356. — B. phil. Ws. 26 (1906), p. 1058—62 (F. Justi). — Allg. Lbl. 17, p. 173 (E. Klauber). — T'P. Sér. II, vol. 6 (1906), p. 512—5 (Ed. Chavannes). — Յաւելուածք եւ սրբագրութիւնք մասը (էջ 218—40) Նալ. Թարգմ. «Հանդ. Ամս. 1906, էջ 33—44 (Հ. Վ. Ք.) «Էջ մը Հայ Արշակունեաց նաւորն պատմութիւնը, վերնագրով:]

*1480. Marr N. — Acta iberica sanctorum ter-geminorum martyrum Spensippi, Eleusippi, Meleusippi. Explicit, edidit, rossice vertit —, «Дѣянія трехъ святыхъ брѣзневѣровъ мучениковъ. С. Е. М. С.-Пetersb. 1901. 8°, p. II+285—344. Հանուած՝ Н. Р. А. О. Թերթիւն:

[Բալթ. Anal. Boll. 26, p. 334 f. (P. P.). — Եր իրաւարարական վարդապետ Գրեգորի եւ Նալ ընտրութիւնը:]

1481. — Rapport sur un mémoire de Mr. Kostaniantz intitulé: «Matériaux pour l'épigraphie arménienne et géorgienne. Livre I. Table analytique des inscriptions arméniennes imprimées: Bull. Ac. imp. Pétersb. 20, p. VI f.

*1482. — [Rapport sur l'album d'archéologie d'Ani exécuté par M. Toramanian]: Izv. Imp. Ak. Nauk. (= Bull. Ac. Imp. Pétersb. 23, OVIII f).

1483. Marsden. — 3da Polo Marco.

1484. Marshall Annie C. — Armenian industries: Armenia (Bost.) 4 (1910). Nr. 5, p. 5.

1485. — Armenian embroideries: Արմ. 3 (1906), Nr. 1, p. 8—12.